

Cuadernos Europeos de Deusto

Núm. Especial 04 (Julio 2022)

DOI: <https://doi.org/10.18543/ced042022>

ESTUDOS

Presentación: **Linguas minoritarias e futuro de Europa**

M.ª Luz Suárez Castiñeira, Diego Rivadulla Costa

doi: <https://doi.org/10.18543/ced.2471>

Publicado en línea: julio de 2022

Derechos de autoría (©)

Los derechos de autor (para la distribución, comunicación pública, reproducción e inclusión en bases de datos de indexación y repositorios institucionales) de esta publicación (*Cuadernos Europeos de Deusto, CED*) pertenecen a la editorial Universidad de Deusto. El acceso al contenido digital de cualquier número de *Cuadernos Europeos de Deusto* es gratuito inmediatamente después de su publicación. Los trabajos podrán leerse, descargarse, copiar y difundir en cualquier medio sin fines comerciales y según lo previsto por la ley; sin la previa autorización de la Editorial (Universidad de Deusto) o el autor. Así mismo, los trabajos editados en CED pueden ser publicados con posterioridad en otros medios o revistas, siempre que el autor indique con claridad y en la primera nota a pie de página que el trabajo se publicó por primera vez en CED, con indicación del número, año, páginas y DOI (si procede). Cualquier otro uso de su contenido en cualquier medio o formato, ahora conocido o desarrollado en el futuro, requiere el permiso previo por escrito del titular de los derechos de autor.

Copyright (©)

Copyright (for distribution, public communication, reproduction and inclusion in indexation databases and institutional repositories) of this publication (*Cuadernos Europeos de Deusto, CED*) belongs to the publisher University of Deusto. Access to the digital content of any Issue of *Cuadernos Europeos de Deusto* is free upon its publication. The content can be read, downloaded, copied, and distributed freely in any medium only for non-commercial purposes and in accordance with any applicable copyright legislation, without prior permission from the copyright holder (University of Deusto) or the author. Thus, the content of CED can be subsequently published in other media or journals, as long as the author clearly indicates in the first footnote that the work was published in CED for the first time, indicating the Issue number, year, pages, and DOI (if applicable). Any other use of its content in any medium or format, now known or developed in the future, requires prior written permission of the copyright holder.

Presentación: Linguas minoritarias e futuro de Europa

M.ª Luz Suárez Castiñeira

Directora da Cátedra de Estudos Galegos da Universidade de Deusto

mariluz.suarez@deusto.es

Diego Rivadulla Costa

Universidade da Coruña

diego.rivadulla@udc.gal

doi: <https://doi.org/10.18543/ced.2471>

Publicado en línea: julio de 2022

Resumo: Con motivo da celebración do 30 aniversario da Cátedra de Estudos Galegos da Universidade de Deusto no presente curso académico 2021-2022, a revista *Cuadernos Europeos de Deusto* (CED) publica este número especial «Linguas minoritarias e futuro de Europa». O número inclúe oito artigos de destacados especialistas que reflexionan sobre a situación actual das denominadas linguas minoritarias no ámbito europeo e, en particular, sobre o presente e futuro do éuscaro, do catalán e especialmente do galego, como casos máis próximos, neste contexto. En consonancia co enfoque interdisciplinario da revista, acóllense contribucións desde diferentes ámbitos e perspectivas, atendendo ás dimensións social, legal ou política e ás propiamente lingüísticas e culturais. As diversas análises ofrecidas prestan atención concreta a cuestións como a lexislación lingüística, a normalización, os usos lingüísticos, nomeadamente os da xuventude, ou a importancia da dixitalización, entre outras.

Palabras chave: Linguas minoritarias, dereitos lingüísticos, normalización lingüística, catalán, galego e éuscaro, linguas dixitais.

Con motivo da celebración do 30 aniversario da Cátedra de Estudos Galegos da Universidade de Deusto no presente curso académico 2021-2022, a revista *Cuadernos Europeos de Deusto* abriu a convocatoria para un número especial baixo o título «Linguas minoritarias e futuro de Europa». Foron dous os motivos principais que xustificaron esta proposta.

En primeiro lugar, o pasado mes de maio de 2021 deu comezo en Estrasburgo a Conferencia sobre o Futuro de Europa, unha iniciativa con que a UE pretendía xerar un foro de debate sobre os retos e prioridades de Europa e sentar as bases da reforma das institucións europeas nos próximos anos, das súas capacidades, dos seus principios e dos seus procedementos de decisión. Vistas as conclusións da Conferencia, publicadas en maio de 2022, non parece que a cuestión da(s) lingua(s) sexa nestes momentos unha prioridade no debate comunitario, a pesar de a diversidade lingüística ter

constituído, xunto coa conservación e promoción do patrimonio cultural, un dos temas de interese a tratar no evento. No informe final da Conferencia, o multilingüismo aparece mencionado en varias ocasións, mais sempre en referencia ás 24 linguas oficiais da UE. De feito, entre as propostas do Pleno da Conferencia que figuran nese informe presentado aos presidentes do Consello Europeo, do Parlamento Europeo e da Comisión Europea, só a número 48 «Cultura e intercambios» alude á cuestión das linguas rexionais e minoritarias. Sinala, en concreto, que estas requiren unha protección especial, de acordo co Convenio do Consello de Europa sobre Linguas Minoritarias e co Convenio Marco para a Protección das Minorías Nacionais, e convida á UE a considerar a creación dunha institución que promova a diversidade lingüística a nivel europeo.

En segundo lugar, en novembro de 2022 cumpríranse tamén trinta anos da sinatura da Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias por parte dos estados membros do Consello de Europa —se ben en España non entraría en vigor ata a súa ratificación no ano 2001—, un aniversario que, ao noso parecer, tampouco debía pasar desapercibido. Pola contra, a efeméride convida a facer balance sobre o uso deste instrumento normativo ao longo das súas tres décadas de vida e sobre as diversas aplicacións do mesmo na actualidade, así como a avaliar desde o punto de vista académico o seu cumprimento (e incumplimento) e as perspectivas de futuro ao respecto, nomeadamente no ámbito do Estado español e en relación coas linguas minoritarias presentes neste territorio.

Consonte o anterior, cremos estar ante unha oportunidade propicia para a reflexión, necesariamente interdisciplinaria, sobre a situación das linguas e culturas minoritarias no futuro da Unión Europea e, en concreto, sobre o papel do éuscaro, do catalán e especialmente do galego, como casos máis próximos, neste contexto. A diversidade lingüística no futuro de Europa, a implementación da Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias trinta anos despois, a situación e protección das culturas minoritarias no marco da UE, as perspectivas futuras a respecto das linguas galega, vasca e catalá, a proxección das literaturas minoritarias no ámbito comunitario, as políticas lingüísticas e culturais en relación coas minorías europeas ou as visións de Europa nas culturas minoritarias foron algúns dos eixos temáticos por nós propostos, que se materializaron en oito contribucións de destacados especialistas nacionais e internacionais procedentes de diversos ámbitos da investigación académica.

Así as cousas, este número especial 04/2022 de *Cuadernos Europeos de Deusto*, publicado co apoio da Secretaría Xeral de Política Lingüística da Xunta de Galicia a través do convenio de colaboración que mantén coa Universidad de Deusto desde hai tres décadas, inclúe oito artigos escritos en galego, castelán e inglés que reflexionan sobre a situación actual

das denominadas linguas minoritarias no ámbito europeo e, en especial, sobre o presente e futuro —en relación coa xuventude ou a dixitalización, por exemplo— do galego, do éuscara e do catalán. En consonancia co enfoque interdisciplinario da revista, acolléronse propostas desde diferentes perspectivas, desde as dimensións social, legal ou política ás propiamente lingüísticas e culturais, que ofrecen tanto análises comparadas, teóricas e de carácter global, como estudos de caso.

Eduardo J. Ruiz Vieitez, Profesor Catedrático da Universidade de Deusto, abre o número cun artigo no que ofrece un valioso panorama do estado das linguas minoritarias en Europa, así como unha análise deste do punto de vista normativo. Para isto, o autor aborda a cuestión da diversidade lingüística no continente europeo e propón unha taxonomía das linguas minoritarias que forman parte da UE. A seguir, radiografía o tratamento das mesmas nos ordenamentos existentes neste territorio, a comezar polo Dereito internacional e as diferentes normas xurídicas no ámbito comunitario, prestando especial á Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias e á súa implementación, cando se cumpren trinta anos da redacción do texto. Aliás, o traballo repara na regulación de ámbito estatal desde a perspectiva do Dereito constitucional, comparando o tratamento outorgado ás linguas non oficiais nas diferentes constitucións europeas, e ten en conta tamén aqueles textos normativos de ámbito infraestatal ou rexional, fundamentais en casos como o do Estado español. As conclusións extraídas revelan tendencias pouco favorables para o futuro das linguas minoritarias en Europa, cuxa situación non só se ve afectada negativamente polas linguas oficiais, senón tamén por algunhas linguas inmigradas. Entre os retos pendentes de abordar ocupan un lugar destacado, para o autor, a actualización e aplicación efectiva da CELRM, a incorporación destes idiomas minoritarios ás TIC ou a reflexión en torno da denominada Xustiza lingüística.

Roberto Samartim, Profesor Contratado Doutor no Departamento de Letras da Universidade da Coruña (UDC), propón a seguir unha análise da subalternidade e a desposesión lingüística no caso da lingua galega que presta especial atención tamén á dimensión xurídica e política. Tras identificar os elementos normativos e ideolóxicos en que descansa a subalternidade en cada un dos tres ámbitos da planificación lingüística, o autor sintetiza as diferentes posicións e propostas programáticas dos principais grupos que participan no debate político-lingüístico da Galicia autonómica. Así mesmo, repasa o marco xurídico-político e sintetiza o proceso de codificación do galego na época contemporánea. O estudo confirma que a socialización de materiais lingüísticos e ideolóxicos subordinados ao castelán provoca unha ruptura coa idea de lingua central na tradición do galeguismo preautonómico e minimiza o impacto da interferencia lingüística do caste-

lán no galego. O autor conclúe que a idea de lingua e o marco xurídico-político consagran a subalternidade e explican o avance do proceso de interференza e substitución lingüístico-cultural que desemboca na desposesión lingüística que ameaza a comunidade galega na actualidade.

Amelia Benito del Valle Eskauriaza, Profesora Titular da Universidade del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU), analiza no seu artigo as tendencias lingüísticas da xuventude vasca, colocando o foco no campo da educación superior. A autora presenta un completo estado da cuestión que dá conta da preocupación sociolingüística e a respecto da normalización lingüística no contexto do País Vasco. En especial, o estudo reflexiona sobre as situacións de conflito lingüístico e diglosia valéndose da bibliografía existente e exemplificándoas coa relación entre os dous idiomas que conviven na sociedade vasca. Aliás, o artigo detense nos efectos dos Planos de normalización lingüística do éuscaro para se centrar, a seguir, na competencia comunicativa nesta lingua e no nivel de práctica lingüística da xuventude en Euskadi, a partir dos datos extraídos da última enquisa sociolingüística realizada polo Goberno Vasco. Fiando un pouco máis fino, a autora recolle datos da práctica lingüística en éuscaro no ámbito universitario desta comunidade autónoma e ofrece algunhas percepcións ao respecto centradas na Facultade de Educación de Bilbao. Todo isto aparece enmarcado no contexto estatal español e europeo, en relación aos cales se afonda, para finalizar, nalgunhas actitudes sociais, políticas e institucionais sobre as linguas en contacto ou a diversidade lingüística en xeral, e sobre as linguas minoritarias e minorizadas en particular.

Carsten Sinner, Catedrático de Lingüística e Translatoloxía das linguas iberorrománicas na Universidade de Leipzig, sitúa tamén o seu traballo no terreo universitario ou da educación superior co obxectivo de abordar os antecedentes do estudo do galego en Alemaña e o camiño seguido a partir de 2010 para incluír a lingua galega no currículo académico da Universidade de Leipzig para forzar, así, o recoñecemento do idioma e, ao tempo, da pluralidade lingüística de España en Alemaña. O autor analiza, por un lado, a programación e desenvolvemento de estudos galegos no marco da priorización e enfoque das linguas minoritarias europeas na Universidade de Leipzig e, por outro, as consecuencias da introdución do idioma propio de Galicia na academia alemá noutros ámbitos institucionais. Finalmente, o artigo abre un debate sobre como estes avances afectan a normalización e promoción da lingua galega a nivel internacional. Así mesmo, propón iniciativas para aumentar a proxección do galego como lingua estranxeira, similares ás que teñen posto en marcha para o éuscaro e o catalán institucións como o Instituto Etxepare e o Instituto Ramon Llull, respectivamente.

Alba Milà-García, Profesora Asociada da Universitat Pompeu Fabra, e **Anna Tudela-Isanta**, Profesora da Open University, introducen neste mo-

nográfico unha nova dimensión no debate sobre a diversidade lingüística en Europa: a importancia da incorporación das linguas minoritarias á esfera dixital para a súa normalización. En concreto, o artigo céntrase no uso do catalán nas redes sociais, ofrecendo un diagnóstico da vitalidade dixital do idioma e un estudo de caso baseado na análise da etiqueta de referencia para compartir contidos en lingua catalá en TikTok. A través da bibliografía que conforma este recente campo de estudo e valéndose dunha metodoloxía cualitativa e cuantitativa que bota man de entrevistas semidirixidas aos creadores do cancelo #estiktokat, as autoras reconstrúen o proceso de creación do mesmo e, para alén diso, propoñen unha taxonomía baseada nun corpus de 216 vídeos extraídos da mencionada rede social, para logo analizaren as súas particularidades temáticas. A experiencia de #estiktokat exemplifica as posibilidades que o mundo dixital ofrece, especialmente á xuventude, para a comunicación e interacción tanto en catalán como noutras linguas minoritarias de ámbito estatal e europeo.

Itziar Gonzalez-Dios, Profesora Adxunta, e **Begoña Altuna**, Investigadora posdoutoral, pertencentes ao centro HiTZ (grupo Ixa) da Universidad del País Vasco/Euskal Herriko Unibertsitatea (UPV/EHU), sitúanse tamén no ámbito dixital para abordar a importancia que este ten para a supervivencia das linguas, centrando o estudo no procesamento da linguaxe natural e nas tecnoloxías da linguaxe para o éuscaro. Así pois, as autoras reparan nos recursos de procesamento da linguaxe natural e de tecnoloxía lingüística que se teñen desenvolvido para a lingua vasca, no seu impacto no proceso de conversión do éuscaro nunha «lingua dixital» e nas aplicacións e retos xurdidos nos escenarios de comunicación multilingüe. En concreto, presentan algúns dos produtos máis coñecidos, as tecnoloxías de PNL que hai detrás dos mesmos e as ferramentas e recursos básicos que os soportan, co obxectivo de ofrecer unha guía ou modelo para outras linguas minoritarias europeas que estean a iniciar o seu camiño cara á dixitalización.

Lucia Cernadas Varela, Lectora de galego na Universidade de Oxford, achega unha análise da información extraída da base de datos Projeto Livro Galego (Samartim & Cernadas 2020), que permite á autora confirmar algunhas das hipóteses formuladas por investigacións previas sobre a tradución para o galego, ben como formular algunhas outras novas hipóteses. O artigo aborda as traducións publicadas entre 2005 e 2012 por 25 editoras incorporadas ao campo editorial galego a partir do ano 2003, co obxectivo de analizar volumes e datas de publicación, xénero literario e lingua de orixe. Así mesmo, aborda a relación entre estas publicacións e o discurso da normalización cultural. A información empírica aportada, xunto cos comentarios críticos, contribúe a unha maior comprensión do modelo cultural dunha lingua minorizada europea nunha das súas manifestacións

fundamentais, a tradución literaria. Tanto a análise como a metodoloxía empregada ao longo da mesma poden servir como modelo futuro para o caso doutros contextos lingüísticos ou culturais.

María Pilar García Negro, Profesora Honoraria da Universidade da Coruña, ofrece no seu artigo, que funciona a modo de epílogo, unha interesante reflexión sobre a utilización político-mediática de conceptos ou expresións procedentes da sociolingüística na esfera pública española. A autora apóiase en numerosas referencias bibliográficas e outras fontes de carácter diverso para realizar unha revisión de nocións como lingua común, conflito lingüístico, inmersión, plurilingüismo ou normalización lingüística aplicadas ao caso das linguas minoritarias que conviven co castelán, lingua oficial, no ámbito estatal (e, por extensión, no europeo), botando luz sobre a dimensión política do asunto e sobre a súa relación coa problemática cuestión nacional. Os argumentos despregados no artigo apuntan cara ao emprego xurídico-político manipulado que en ocasións se realiza daqueles conceptos na linguaxe actual en España e a especialista relaciona estes discursos coa dimensión normativa que afecta o galego, o catalán e o éuscaro, ben como a súa normalización, no plano legal e social, dimensión na que ocupa un lugar fundamental a Carta Europea das Linguas Rexionais ou Minoritarias.

Sobre os autores

M.ª Luz Suárez Castiñeira é Catedrática da Universidade de Deusto. Tras licenciarse en Filoloxía Inglesa e Alemá pola Universidade Libre de Bruselas, doutorouse en Literaturas Europeas Comparadas na Universidade do País Vasco (1992). Desde entón ten impartido docencia de grao e posgrao na Universidade de Deusto en Linguas Modernas, Linguas Modernas e Xestión, Relacións Internacionais, e o Máster Erasmus Mundus en Eurocultura. Ten realizado a súa investigación no ámbito da literatura comparada, primeiro, e máis tarde, a partir do ano 2003, no ámbito da integración europea, centrando o seu estudo particularmente na dimensión cultural do proceso de construción de Europa. Así mesmo, participou en varios proxectos europeos en torno ao diálogo inter- e transcultural, a construción da identidade europea e a dimensión do plurilingüismo e a súa relación co concepto de cidadanía europea. Entre outras responsabilidades, foi vicedecana da Facultade de Filosofía e Letras, directora do Instituto de Estudos Europeos e directora do Departamento de Relacións Internacionais e Humanidades. Actualmente participa activamente na edición e publicación da revista *Cuadernos Europeos de Deusto*, da que é directora adxunta. É directora da Cátedra de Estudos Galegos desde a súa fundación na Universidade de Deusto.

Diego Rivadulla Costa é Investigador posdoutoral (beneficiario das axudas competitivas da Xunta de Galicia) no Grupo de Investigación Lingüística e Literaria Galega (ILLA) da Universidade da Coruña. Doutor en Estudos Literarios pola UDC con Mención Internacional e Premio Extraordinario, anteriormente foi contratado predoutoral no Departamento de Letras da mesma universidade e profesor lector de lingua e literatura galegas na Universidade de Deusto, onde se ocupou da actividade da Cátedra de Estudos Galegos desde outubro de 2020. Realizou estadias como investigador visitante na EHEHI Casa de Velázquez (École des hautes études hispaniques et ibériques) en Madrid, na Universidade de Aarhus (Dinamarca) e na Universidade de Lisboa. Os seus campos de investigación son os estudos literarios e culturais, con especial atención á literatura galega contemporánea, os estudos de memoria cultural e os estudos ibéricos. É autor de numerosas publicacións revisadas por pares en revistas e libros especializados, a maioría sobre o tema da memoria histórica e a representación da guerra civil e o franquismo na narrativa e o teatro galegos. Na actualidade participa nos proxectos financiados *Recuperación do patrimonio teatral da Galiza 4 (1936-1973)*, *Emigración, exilio e resistencia interior* (Ministerio de Ciencia e Innovación, PID2020-115649RB-I00) da Universidade da Coruña e *Memory Novels LAB: Laboratorio Digital de Novelas sobre Memoria Histórica Española* (Generalitat Valenciana, GV/2021/183) da Universitat de València.